

Sysoieva, S. (2021). Tsyfrovizatsiia osvity: pedahohichni priorityty [Digitization of education: pedagogical priorities]. *Education and society*, 20–11, 10–11. Retrieved from [https://naps.gov.ua/ua/press/about\\_us/2545/](https://naps.gov.ua/ua/press/about_us/2545/) [in Ukrainian].

Sushchenko, L. O., Andryushchenko, O. O., Sushchenko, P. R. (2022). Tsyfrova transformatsiia zakladiv vyshchoi osvity v umovakh didzhitalizatsii suspilstva: vyklyky i perspektyvy [Digital transformation of higher education institutions in the conditions of digitalization of society: challenges and prospects]. *Scientific journal of M. P. Drahomanov*, 2, 147–150. <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2022.spec.2.28> [in Ukrainian].

Hartnett, M., Brown, M., Anderson, B. (2014). Learning in the digital age: How are the ways in which we learn changing with the use of technologies? *Facing the Big Questions in Teaching: Purpose, power and learning* (ed. A. St. George, S. Brown, J. O'Neill). Ch. 14. 2<sup>nd</sup> edition. Cengage Learning (p. 116–125) [in English].

Karagianni, E., & Drigas, A. (2023). New Technologies for Inclusive Learning for Students with Special Educational Needs. P. 4–21. URL: <http://surl.li/qcznto> [in English].

Pratiwi D. I., & Waluyo B. (2023). Autonomous learning and the use of digital technologies in online English classrooms in higher education. *Contemporary Educational Technology*, 15(2), ep423. <https://doi.org/10.30935/cedtech/13094> [in English].

**УДК 026:025.171–047.37(045)**

**DOI: 10.31558/2786-8915.2024.1.2**

Кравчук Неліна Миколаївна  
директор Наукової бібліотеки імені Гордія Палія  
Вінницького національного медичного університету ім. М. І. Пирогова,  
м. Вінниця  
[library@vnmu.edu.ua](mailto:library@vnmu.edu.ua)

Мельник Майя Ігорівна  
заступник директора Наукової бібліотеки імені Гордія Палія  
Вінницького національного медичного університету ім. М. І. Пирогова,  
м. Вінниця  
[libvnmu@gmail.com](mailto:libvnmu@gmail.com)

## **ФОНД РІДКІСНИХ І ЦІННИХ ВИДАНЬ ЯК ДЖЕРЕЛО ІСТОРИКО-КНИГОЗНАВЧИХ ДОСЛІДЖЕНЬ**

**Для цитування:**

Кравчук, Н. М., Мельник, М. І. (2024). Фонд рідкісних і цінних видань як джерело історико-книгознавчих досліджень. *Теоретичні і прикладні аспекти інформаційної, бібліотечної та архівної справи*, 2(1), 14–31. <https://doi.org/10.31558/2786-8915.2024.1.2>

*Актуальність.* У статті викладено ретроспективний аналіз книжкової спадщини, збереженої у фондовому зібранні Наукової бібліотеки ВНМУ ім. М. І. Пирогова (далі – Наукова бібліотека ВНМУ), з акцентом на аналіз відповідних документів. Висвітлено значення провенієнцій як історичного джерела у дослідженні бібліотечних фондів. Проведена робота включала атрибуцію стародруків та рідкісних видань за різними напрямками, які висвітлюють певні характеристики та особливості видань. У процесі атрибуції використовували відповідні документи про власність, каталоги, реєстри, а також інші джерела інформації, які могли б засвідчити автентичність та цінність книжкових примірників. Результати проведеного аналізу дали змогу вивчити та розкрити склад і цінність книжкової спадщини, збереженої у фонді Наукової бібліотеки ВНМУ. *Мета роботи* – узагальнення, систематизація інформаційного ресурсу фонду рідкісних видань бібліотеки та збереження документального спадку медичної галузі для сучасних і майбутніх поколінь, відтворення зав’язків між навчальними і лікувальними закладами через діяльність видатних медиків XIX ст. *Методологія дослідження* базується на пошуку, аналізі, вивченні та узагальненні інформації про приватні колекції видатних вчених та лікарів, їх прижиттєвих видань, біографічних відомостей про авторів і власників колекцій. Для аналітико-синтетичної обробки матеріалів використовували архівні матеріали, енциклопедичну та довідкову літературу, періодичні видання, колекції рідкісних і цінних видань тощо. *Наукова новизна.* Фонд рідкісних і цінних видань бібліотеки ВНМУ ім. М. І. Пирогова не було досліджено. Завдяки системному і комплексному підходу до його вивчення сформовано базу даних, де у бібліографічних записах представлено розгорнуту інформацію про документи. *Висновки.* Шляхом наукового вивчення видань та їх провенієнцій бібліотека розкриває історичну спадщину медичної галузі. Напрацювання в цьому напрямі використовуються студентами кафедри філософії та суспільних наук ВНМУ ім. М. І. Пирогова у курсі «Історія України та української культури. Історико-культурна спадщина та традиції університету», який започатковано у 2022 р. Дослідження теми на основі рідкісних і цінних видань Наукової бібліотеки ВНМУ розширить знання з історії медицини та буде цінним для наукової спільноти й студентів медичних закладів.

**Ключові слова:** атрибуція рідкісних видань, провенієнції, екслібриси, власницькі штампи, дарчі написи, марки, інскрипти, електронний каталог.

## THE COLLECTION OF RARE AND VALUABLE PUBLICATIONS AS A SOURCE OF HISTORICAL AND BOOK STUDIES

*Relevance of research.* The article presents a retrospective analysis of the book heritage preserved in the fund collection of the National Pirogov Memorial Medical University, Vinnytsia scientific library, with an emphasis on the analysis of relevant

documents. The importance of provenance as a historical source in the study of library funds is highlighted. The work performed included the attribution of old prints and rare editions in different directions, which highlight certain characteristics and features of the editions. The relevant ownership documents, catalogues, registers, as well as other sources of information were used in the process of attribution, which could certify the authenticity and value of book copies. The results of the performed analysis made it possible to study and reveal the composition and value of the book heritage preserved in the fund of the National Pirogov Memorial Medical University, scientific library. *The purpose* of the research is to generalize, systematize the information resource of the rare editions fund of the library and preserve the documentary heritage of the medical field for modern and future generations, to reproduce the connections between educational and medical institutions through the activities of the outstanding doctors of the 19th century. *Research methodology* is based on the search, analysis, study and generalization of information about the private collections of the outstanding scientists and doctors, their lifetime publications, biographical information about the authors and owners of the collections. For analytical and synthetic processing of materials, archival materials, encyclopedic and reference literature, periodicals, collections of rare and valuable publications, and other materials were used. *The scientific novelty* of the work lies in the fact that the fund of rare and valuable publications of the National Pirogov Memorial Medical University library was not researched. Thanks to a systematic and complex approach to its study, a database was formed, where information about the documents is presented in detail in the bibliographic records. *The conclusions.* Through the scientific study of publications and their provenances, the library reveals the historical heritage of the medical field. Developments in this direction are designed for students of the Department of Philosophy and Social Sciences National Pirogov Memorial Medical University, Vinnytsia, where the course «History of Ukraine and Ukrainian culture. Historical and cultural heritage and traditions of the university» was launched in 2022. The research on the topic based on rare and valuable publications will expand the knowledge of the history of medicine and will be valuable to the scientific community and students of medical institutions.

**Keywords:** attribution of rare editions, provenances, ex libris, ownership stamps, gift inscriptions, stamps, inscriptions, electronic catalogue.

*Актуальність дослідження.* Питання дослідження стародруків в Україні викликає значний науковий інтерес. Наукова бібліотека ВНМУ систематично і цілеспрямовано здійснює науково-дослідну роботу з історико-медичного краєзнавства в межах низки проєктів. Колекція рідкісних видань є важливими складниками фонду Наукової бібліотеки ВНМУ. Дослідження в межах проєкту «Цінні надбання у фонді Наукової бібліотеки ВНМУ» сприяють інтелектуальному розвит-

ку, вихованню поваги та шанобливого ставлення до історії медичної галузі, розширенню знань про видатних лікарів, які возвеличили професію лікаря та зробили вагомий внесок у розвиток медицини Вінниччини, України і світу.

*Аналіз досліджень і публікацій.* Особливості дослідження фонду рідкісних і цінних видань є актуальною темою, яка привертає увагу сучасних дослідників. У їх наукових працях висвітлено й проаналізовано різні аспекти культурної та історичної спадщини. У роботах Г. І. Ковальчук, І. Качур, В. Соколова, О. Гуль розкрито теоретичні і практичні аспекти вивчення стародруків, специфіку атрибуції та експертизи рідкісних книг, представлено та проаналізовано основні методи вивчення бібліотечного фонду та особливості їх застосування для ідентифікації видань, розкрито суть визначень та основних понять. Українська бібліотечна енциклопедія широко дає визначення основних понять і термінів, які лягли в основу відбору видань і бібліографування фонду. Навчальні посібники, енциклопедії, наукові статті та монографії надають необхідну теоретичну базу, на якій будуються подальші дослідження та практичні заходи, що слугують підґрунтям до проведених досліджень Наукової бібліотеки ВНМУ.

*Мета роботи* – узагальнення, систематизація інформаційного ресурсу фонду рідкісних видань наукової бібліотеки та збереження документального спадку медичної галузі для сучасних і майбутніх поколінь, відтворення зв'язків між навчальними і лікувальними закладами через діяльність видатних медиків.

*Виклад основного матеріалу.* Бібліотечні фонди є культурним, науковим, освітнім та духовним надбанням України. Серед них важливу спадщину становлять цінні і рідкісні видання, що належать до книжкових пам'яток.

Книжкові пам'ятки – рукописні книги, стародруки (видання з сер. XV ст. – до 1830 р.), рідкісні та цінні видання XIX–XXI ст. чи окремі особливі примірники (з автографами видатних особистостей, мистецькими ескізами чи суперекслібрами, цікавими маргінальними записами, додатковими вклейками, ілюстраціями чи іншими відмінностями від основного накладу, в оригінальних цінних оправах) [Ковальчук Г. І., 2019].

Рідкісні книги – багатозначне, дещо умовне, визначення певних категорій книжок, які характеризуються насамперед незначною кількістю наявних (збережених) примірників. Передусім до них належать рукописні книги (сам спосіб їх створення передбачає одиничність: скільки б рукописних копій (списків) одного твору не існувало, кожна з них – своєрідна, неповторна, унікальна, оскільки обов'язково має відмінності від подібних – за почерком переписувача, особливостями матеріального носія, мовною редакцією, помилками в тексті, художнім оформленням та ін.) та стародруки (видання XV–XVIII ст.), яких з багатьох причин збереглося порівняно небагато [Ковальчук Г. І., 2020].

Поняття рідкісності і цінності книги не є цілком ідентичними. Книга може бути рідкісною, проте не цінною, і навпаки. Наприклад, Острозька Біблія, надру-

кована Іваном Федоровим, – безумовно, цінна, але не рідкісна; маленький за обсягом Буквар, надрукований ним же, менш цінний за змістом, проте надзвичайно рідкісний [Ковальчук Г. І., 2020].

В Україні формування фондів цінних і рідкісних видань відбувається відповідно до чинного «Порядку відбору рукописних книг, рідкісних і цінних видань до Державного реєстру національного культурного надбання», затвердженого наказом Міністерства культури України від 14.06.2016 № 437 [Про затвердження порядку, 2016].

Фонд рідкісних та цінних видань становить частину загального фонду Наукової бібліотеки ВНМУ, об'єднує унікальні та особливо цінні документи, які вирізняються науковою, історичною та поліграфічною цінністю. Кожна бібліотека, у фондовому складі якої зберігаються такі видання, має свою специфіку та особливості їх дослідження. Проте неодмінним напрямом у роботі залишається їх вивчення, збереження та популяризація. У Науковій бібліотеці ВНМУ з 2018 року організовано сектор рідкісних книг і рукописів, який протягом 6 років працює в межах проєкту «Цінні надбання у фонді бібліотеки ВНМУ». Дослідження історії цього фонду дало змогу краще зрозуміти їх походження, склад, а також історичне значення. За цей період було проведено значну роботу з вивчення історії та наукової організації рідкісного фонду, яка включала аналіз структури фонду, класифікацію документів, методи збереження та доступу до них читачів. До того ж було проведено роботу зі створення науково-методичної документації для системи комплектування, обліку та уніфікованого наукового опису рідкісних і цінних документів. Ця документація включає рекомендації та стандарти щодо організації роботи з рукописними фондами, а також методику їх опису та обліку з урахуванням сучасних стандартів. Також було напрацьовано правила та інструкції щодо зберігання рукописного фонду, спрямовані на забезпечення його збереження. Усі заходи здійснюються відповідно до розробленої нормативно-документальної бази: «Інструкція про порядок відбору рідкісних і цінних видань», «Інструкція по зберіганню фонду цінних та рідкісних видань у секторі рідкісних книг наукової бібліотеки Вінницького національного медичного університету ім. М. І. Пирогова», «Інструкція по відбору видань з автографами та екслібрисами», «Інструкція з обліку алігатів, що включені в конволюти», «Профіль комплектування фонду рідкісних і цінних видань наукової бібліотеки Вінницького національного медичного університету ім. М. І. Пирогова», «Наукове опрацювання рідкісних і цінних видань у науковій бібліотеці Вінницького національного медичного університету ім. М. І. Пирогова», «Заповнення полів у базі даних “Рідкісна книга” електронного каталогу» та низки методичних рекомендацій.

Фонд цінних і рідкісних видань налічує понад 6 тис. примірників латинською, німецькою, англійською, французькою, італійською, польською, болгарською та

іншими іноземними мовами. Його основу становлять зібрання рукописних та друкованих пам'яток XVIII–XX ст. вітчизняного і зарубіжного книгодрукування. Для успішної атрибуції рідкісних видань або стародруків необхідно провести ретельний та всебічний аналіз різних аспектів кожного видання. Як зазначає Г. Ковальчук, поняття атрибуції документа включає встановлення автора, назви, місця, року, обсягу видання, його формату, рідкісності й цінності книги [Ковальчук Г. І., 2021]. Поглиблений аналіз включає перегляд основних характеристик видання, типографічних особливостей, як-от дата та місце видання, інформація про видавництво та друк, формат книги, тип паперу й переплетення. Подальший аналіз вимагає дослідження історії книги, включно з будь-якими маркуваннями, штампами або рукописними нотатками, що можуть бути на сторінках книги. Для повного розуміння і значення видання важливо враховувати його контекст, який може включати біографічні відомості про автора, культурний та історичний аспект його створення та випуску, а також його вплив на суспільство та культуру того часу. До того ж аналіз може включати дослідження наявних бібліографічних джерел та бібліографічних записів, порівняння з іншими примірниками того ж видання. Важливо пам'ятати, що кожне видання може мати унікальні особливості та історію, тому для проведення успішної атрибуції необхідно враховувати всі можливі аспекти й деталі. Тільки досконалий аналіз забезпечить точність та об'єктивність визначення особливостей і значення кожного видання.

Ретельне відображення цих даних в електронному каталозі є ключовим для забезпечення доступу до інформації про видання для дослідників та бібліографів. Електронний каталог має містити повну та точну інформацію про кожне видання, що дає змогу здійснювати пошук, фільтрацію за особливостями кожного примірника. Важливою частиною атрибуції є також цифрова репрезентація видання, яка може включати сканування сторінок, фотографії обкладинок, а також цифрові копії маркувань і приміток. Це дає змогу зберегти культурну спадщину в електронній формі та забезпечити доступ до неї віддалено. Отже, атрибуція рідкісних видань вимагає великої уваги до деталей та ретельного дослідження, а їх відображення в електронному каталозі є важливим кроком для забезпечення доступу до цієї цінної інформації.

Джерелами для атрибуції документів є колонтитул, колофон, початкові слова тексту, позначка про цензурний дозвіл на друк, назва індексу (змісту) та ін. Відомості про авторство в окремих випадках можливо встановити під час аналізу присвяти, передмови, маргіналій. Додатковими елементами для визначення вихідних даних є особливості шрифту, елементи художнього оформлення [Нелипа Г. П., 2020].

На думку В. Соколова, важливими документальними джерелами під час дослідження історії книги є власницькі записи, екслібриси, суперекслібриси, печатки, наклейки тощо, які є складниками провенієнцій [Соколов В., 2014].

**Провенієнція** (лат. іменник «походження» від дієслова *provenire* – «виникати, виходити, відбуватися, знаходитися») – у книгознавстві вкладні та власницькі записи (авторські помітки, дарчі написи та ін.) і позначки на книзі, що свідчать про походження та приналежність документа (книги), визначають історію володіння певних осіб та інституцій цією книгою, які були зроблені від руки або у вигляді книжкових знаків (екслібриси, суперекслібриси, печатки, наклейки тощо) [Соколов В., 2019].

Провенієнції виступають важливим джерелом інформації для реконструкції історії бібліотечних фондів. Вони допомагають відтворити долі книг та їх переміщення, розкривають їх культурну та інтелектуальну спадщину, а також розширюють розуміння минулого через об'єктивний погляд на історію зберігання та розповсюдження книг. Провенієнції можна поділити за видовими ознаками. Першу групу складають екслібрис та суперекслібрис.

**Екслібрис** (лат. *exlibris* – «із книг») – власницький знак у книзі у вигляді мініатюрного графічного зображення і тексту, які засвідчують приналежність видання певній особі або бібліотеці, товариству чи певній установі. Більшість екслібрисів існують у вигляді відтиску печатки (штемпеля) або вклеєного в книгу невеличкого паперового ярлика чи етикетки [Соколов В., 2017].

**Суперекслібрис** (від лат. *super* – «над, понад, зверху»; *exlibris* – «з книг») – книжковий власницький знак, відтиснутий на корінці («малий суперекслібрис») або кришці (кришках) оправи книги металевим штампом-матрицею за допомогою гарячого тиснення [Соколов В., 2020].

У фонді Наукової бібліотеки ВНМУ такі знаки зустрічаються на багатьох книгах у колекціях Г. Г. Бойно-Родзевича, М. М. Стадницького, І. Мазінга, які є ініціальними суперекслібрисами – вигравірувані золотом внизу корінця літери «Г.Б.-Р», «М.С.-К», «Е.Л.І.М.» відповідно. У колекції Ф. М. Траганудаки є видання, які мають орнаментально-шрифтове тиснення на корінцях палітурки – «Ф. Траганудаки», «Ф.Н.Т.», «Траганудаки».

Більшість екслібрисів мають вигляд відтиску печатки, штампу або вклеєного в книгу невеличкого паперового ярлика чи етикетки. Печатки та штампи належать до другої групи провенієнцій. Їх аналіз у фонді Наукової бібліотеки ВНМУ дає можливість визначити належність книги:

– приватним особам: «Профессоръ А. А. Муратовъ», «Доктор Траганудаки Франць Николаевичъ», «Доктор Лев Вольфович Меерович», «Докторъ М. В. Оксенгорнь», «Ермоленко Елизавета Ивановна врач», «В. И. Фаренгольць», «Мазинг И.», «Левъ Григорьевичъ Маргулисъ», «Василій Васильевичъ Лангвагенъ», «Изъ книгъ И. И. Огіенко», «Из книг проф. Лекарева Леонида Григорьевича», «З книгозбірні професора М. К. Венцківського» та ін.;

– навчальним закладам: «Вінницький Медичний Інститут. Клініка Хвороб вуха. Горла. Носа. ... 1933 р. № 156 М. Вінниця, Пирогівська, 20», «Полтавський

Медичний Виробн. Інститут імені Канторовича», «Уповноважен. Харківськ. Державного Інституту Удосконалення Лікарів Полтавський філіял», «Гистологічеській кабінетъ Женскаго Медицинскаго Института въ Кіевѣ» та ін.;

– лікувальним закладам: «Бібліотека Винницькой Окружной Лечебницы», «Центральная аптека Ю. А. Грабовскаго въ Винницѣ (с гербом Російской имперіи)», «Немировская аптека», «Бібліотека Ровенского воен. госпиталя», «Луцкій Мѣстный лазаретъ», «Поликлиника Юго-Запад. Жел. Дороги Н. К. З. У.» та ін.;

– бібліотекам: «Вінницький медичний інститут бібліотека 1944 р.», «Філія Вінницької меднаукової бібліотеки», «Фундаментальная Библиотека Подольской Духовной Семинарии», «Бібліотека Інституту Народної Освіти Кам'янець на Поділля», «Бібліотека Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету», «Бібліотека інституту народної освіти Кам'янець на Поділля», «Бібліотека Інституту Соціального Виховання Кам'янець на Поділля», «Центральная Подольская показательная библиотека», «Русская публичная библиотека въ Каменцѣ», «Українська Державна Медична Бібліотека у Харкові» та ін.;

– магазинам: «Книжный магазинъ В. А. Просяниченко Кіевъ», «В. и А. Бирюковы въ Харьковѣ», «Ф. К. Миллеръ», «Книжный магазинъ Степана Иванова Литова въ Кіевѣ съ 1830 г.», «Книги и ноты Вл. Идзиковскій Кіевъ» та ін.;

– палітурням: «Варшавская переплетная І. Туховича Каменецъ-Под.», «Переплётная мастерская А. Кофмана Одесса. Херсонская и Конная» та ін.

Печатки та штампи дають можливість не лише визначити власника книги, але й відстежити шлях її переміщення та перебування в різних організаціях і установах. Наприклад, прижиттєве видання М. І. Пирогова «Военно-врачебное дѣло и частная помощь на театрѣ войны въ Болгаріи и въ тылу дѣйствующей арміи» (1879) географічно пов'язує Вінницю з Харковом. Це підтверджує власницький рельєфний штамп «Доктор Траганудаки Францъ Николаевичъ», розміщений на шмуцтитулі книги. Тривалий час інформація про лікаря Ф. Траганудаки була невідомою, лише згодом було знайдено відомості у рекламному оголошенні в Харківській газеті «Южный Край», де зазначалося, що «Докторъ ТРАГАНУДАКИ принимаетъ больных сифилисомъ и болезни мочеполовыхъ органовъ. Отъ 10–12 утра и 5–7 веч. – Екатеринославская ул., д. Муравьева, № 25. Б. 100–12» [Южный край, 1897]. Сьогодні зібрано колекцію його книг з маргінальними написами, власницькими штампами, ініціальними екслібрисами «Ф.Н.Т.» та тисненням «Траганудаки» на корінцях, яка нараховує приблизно 40 видань.

Є можливість простежити зміну зовнішнього вигляду штампів: форма, чорнило, шрифт, текст напису, естетичне оформлення тощо. Зміна форми штампу може вказувати на зміни власників книги або на культурні та історичні тенденції у їх використанні. Штампи і печатки є своєрідними символами епохи й державності та можуть свідчити про суспільно-політичний устрій у країні.



Зокрема, у фонді Наукової бібліотеки зберігаються книги кінця XIX – початку XX ст. зі штампами із зображенням тризуба в центрі. Проте цей знак ретельно залито чорнилом, але подекуди він зберігся.

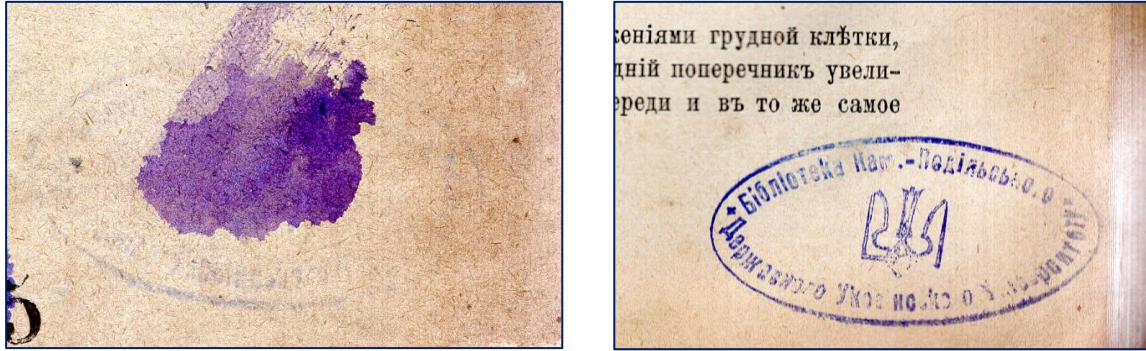


Рисунок 1 – Штмп бібліотеки Кам’янець-Подільського Державного Українського Університету на виданні професора Фостера «Учебникъ по фізіологiї», знищений на титулі та вцілілий на ст. 535

Зрозуміло, що так діяла заборона тоталітарного режиму на використання української символіки, яку так і не вдалося знищити. Залежно від часу та місця їх виготовлення використане чорнило може відрізнятися за кольором, яскравістю та стійкістю. Зміна кольору чорнила може свідчити про різні періоди часу або технологічні особливості виробництва. Вони можуть мати різні шрифти, що використовуються для написання тексту. Зміна шрифту може вказувати на еволюцію типографських технік або на вплив модних тенденцій. Іноді штампи можуть містити інформацію про власника книги, як-от ім’я, професія, вчене звання, гасло, девіз, повна адреса і телефон тощо. Прикладом такого розгорнутого екслібрису є власницький штамп «Профессор-Хирургии Николай Николаевич Болярский Винница, Пироговск. ул. 30 тел. 10-27».

У книгознавчій практиці екслібриси часто доповнювали марки й інскрипти. Марка належить до одного з видів провенієнцій та є важливим документальним знаком, що часто зустрічається у книгах.

Марка – це невелика наклейка, що розміщується в новій або старій книзі, задля реклами книготорговця, який продав її. Марка діє як мініатюрна реклама, що зазвичай, містить ім’я та місто книготорговця. Марки мають вагоме значення для встановлення історії книготорговців і походження книг [Гуль О. М., 2015].

У фонді наукової бібліотеки близько 100 видань мають марки:

– книготорговців: «Karow E. J. Universitäts-Buchhändler Dorpat», «Emil Mönnich Buchhändler & Antiquar Würzburg Theaterstrasse 4» та ін.;

– книжкових крамниць (книгарень): «Книжный магазин СОРАБКОПА Киев Крещатик № 22», «Otto Enslin Buchhandlung für Medizin Berlin N. W. G. Karlstrasse 38», «Paul Nitschmann Buchhandlung & Antiquariat Berlin N. W. Karlstrasse 23», «Masson & Cie Syndicat des Éditeurs Chambre Syndicate des Libraires

Prix de Base 1926», «Librairie medicale et Scientifique Em. le François 9&10, r. Casimir-Delavigne. Paris. VI-me», «Beck'sche kukhof. v. Universitäts Buchhandlung (Alfred Hölder) Wien i Rotentur MSTR 25» та ін.;

– типографій: «Типографія Переплетная Р. Б. Шерра въ Немировѣ и Винницѣ», «Университетская лито-типографія переплётная фаб. конторск. книгъ Н. Т. Корчакъ Новицкаго Кіевъ; А. М.» та ін.;

– палітурних майстерень: «Университетская лито-типографія переплётная фаб. конторск. книгъ Н. Т. Корчакъ Новицкаго Кіевъ», «Варшавская переплетная I. Туховича Каменецъ-Под.», «Паровая переплетная и альбомная фабрика Г. Винклеръ С.П.Б. В.О., 17 лин. № 4», «J. Pozowski Imtroligator Stanislawów» та ін.;

– інші: «Выставка май 1927 международная книга», «This book was given through funds of The Interim Commission of the World Health Organization and is the property of the Public Health Authority of your county», К.Ф.К.В.С. та ін.

Вагому інформативну роль у стародруках відіграють інскрипти.

**Інскрипт** (напис, заголовок) – зроблений рукою (автографічний) дарчий напис на книжці, відбитку, портреті, фотографії, плакаті, буклеті, грамплатівці чи її конверті, антикварному предметі тощо; автографічна присвята [Соколов В. Ю., 2019].

Інскрипти у книжкових колекціях бібліотеки ВНМУ є важливим джерелом бібліографічної інформації, дають можливість прослідкувати становлення особистості як науковця та свідчать про коло наукових інтересів, академічну діяльність, освіту, досягнення та вплив на наукове середовище, а також окреслюють соціальні зв'язки та дружні стосунки певної особи. До прикладу, інскрипти на виданнях із фонду Наукової бібліотеки ВНМУ вказують на:

– титули та звання (містять інформацію про звання, ступені та вчені звання, які були присвоєні науковцю, академічні досягнення та статус у науковому середовищі): «Fischenson», «Fischenson stud. med.», «Fiscenson cand. med.» і «Dr. Fischenson» або його соціальний статус у певний період його професійної діяльності: «Зам. председателя Винницкого научного объединения врачей Д-ру Е. Я. Фишензону от автора 21.10.39. Винница». За інскриптом М. М. Болярського відстежили його професійне становлення: «Н. Н. Болярс...», «Др. Бол...», «Н. Б.», «Докторъ Медицины Н. Н. Болярській», «Профессор Хирургии Николай Николаевич Болярский» та ін.;

– посади та професійні зв'язки (вказують на посади, які займав науковець у наукових організаціях, університетах чи інших навчальних закладах; на професійні зв'язки та співпрацю з іншими вченими): «Дорогому товарищу и приятелю доктору Людвигу Ивановичу Малиновскому от д-ра С. М. ... (далі нерозбірливо)», «Дорогому Льву Григорьевичу Маргулису от автора», «Глубокоуважаемому коллеге д-ру Маргулису от автора. 9.09.19. Харьков Д-р Малышенко» та ін.;

– подяки та визнання (містять слова подяки, визнання та вдячності від колеґ, студентів або інших осіб, які оцінюють внесок науковця у розвиток науки та освіти): «Многоуважаемому Николаю Николаевичу в знак глубочайшего почтения от Л. Д. 7.2.26.», «Моему дорогову ценителю проф. Николаю Николаевичу Болярскому от благодарного автора Винница 7. 1937», «Дорогову Людвигу Ивановичу Малиновскому от благодарного автора», «Глубокоуважаемому дорогову Профессору Н. Н. Болярскому студ. Л. Гаген февраль 1937 г. Винница», «Глубокоуважаемому Николаю Николаевичу Болярскому на память от признательной пациентки-коллеґи В. Бачинской 11 мая 1920 г.» та ін.;

– присвяти: «Людвигу Ивановичу Малиновскому Главному Врачу Винницкаго Земскаго Госпиталю посвящаю эту работу», «Графу Дмитрию Федоровичу Гейдену, Почетному Члену Винницкаго Медицинскаго Общества, посвящаю эту статью» та ін.

Цікавими з краєзнавчого аспекту є інскрипти у колекції прижиттєвих наукових праць Л. І. Малиновського (засновник Вінницької обласної клінічної лікарні ім. М. І. Пирогова), адресовані «Глубокоуважаемому Д-ру Фишензону» (Ю. Я. Фішензон, професор, перший завідувач кафедри факультетської терапії ВНМУ). Натомість Ю. Я. Фішензон присвятив власне видання «Огнестрѣльныя раненія легких въ средней эвакуационной зонѣ» (Вінниця, 1916) «Людвигу Ивановичу Малиновскому Главному Врачу Винницкаго Земскаго Госпиталю посвящаю эту работу». Завдяки інскриптам з'ясовано, що Л. І. Малиновський товаришував також з науковцями, які власними дарчими написами засвідчили щире повагу до нього: «Многоуважаемому товарищу Л. И. Малиновскому от автора. Дерпт. 1901 г.» та ін. [Мельник М. І., 2023].

Сукупність зазначених провенієнцій дає можливість сформувану відомості про власника видання та місцезнаходження книги в минулому. Зокрема, цьому сприяє детальний аналіз титульного аркуша видання, а саме: місце видання книги, штампи магазинів, дарчі написи тощо. Наприклад, аналізуючи колекцію Л. Г. Маргуліса, було виявлено, що всі книги видані в Харкові або мають на титулі штампи харківських магазинів: «Ф. А. Югансонъ», «В. и А. Бирюковы въ Харьковѣ», «Ф. К. Миллеръ» – у яких, можливо, й були придбані. Дарчі написи типу «Глубокоуважаемому коллеґе Д-ру Маргулису от автора 9.09.19 Харьков Д-р Малышенко» підтверджують припущення фахівців бібліотеки, що Л. Г. Маргуліс був харківським лікарем. Під час вивчення елементів титульного аркуша книги Ф. К. Ягодзінського «Птомаины и левкомаины, методы ихъ изслѣдованія и отношеніе къ патології» (1888) було виявлено невідомий інскрипт «І. Мазінг». Марка «Варшавская переплетная І. Туховича Каменець-Под.», вклеєна на форзаці видання, наштовхнула на думку про те, щоб продовжити пошук інформації про І. Мазінга в Кам'янець-Подільську. Припущення фахівців бібліотеки підтвер-

дилися, коли у виданні «Адрес-календар Подільської губернії» (1904 р., с. 83) знайшли інформацію про те, що Іван Романович Мазинг працював завідувачем приватного «оспопрививательного института» та був президентом Товариства Подільських лікарів.

Цю інформацію також підтверджують рядки зі статті Г. Осетрової «Аптеки й аптекарі Кам'янця», яка була надрукована в газеті «Подольнин»: «Карл Карлович Англе влаштував тут санітарно-аналітичну лабораторію. Хімічні та мікроскопічні дослідження проводили лікарі Цихоцький і Мазинг» [Осетрова Г., 2013].

Отже, наведені приклади свідчать про те, що дослідження провенієнцій потребує звернення до додаткових джерел інформації. Фахівці бібліотеки під час пошуку використовують ресурси, доступні через інтернет, цифрові копії видань, словники, енциклопедії, довідники, серед яких «Библиографический указатель по медицинѣ и гигиенѣ Подольской губернии съ 1714 по 1913 годъ включительно» А. К. Прусевича (Кам.-Под., 1914), «Подольскій адресь-календарь 1900» В. К. Гульдмана (Київ, 1895), «Справочная книжка Полтавской губернии за 1906 г.» (Полтава, 1906).

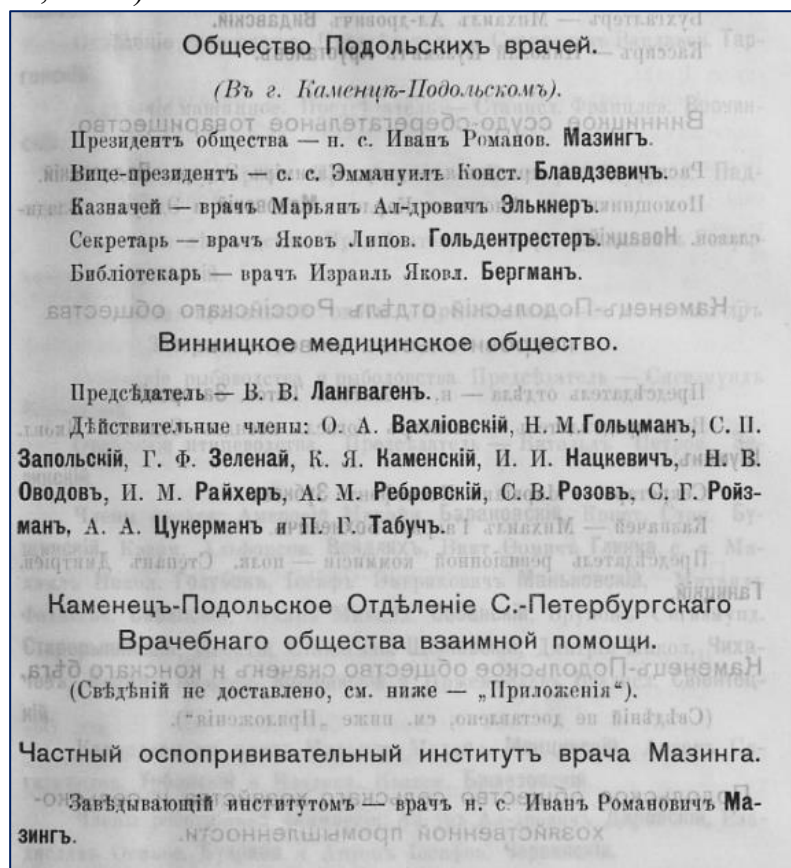



Рисунок 2 – «Адрес-календар Подільської губернії» (1904 р., с. 83)

Вивчення рідкісного і цінного фонду бібліотеки потребує релевантного і достовірного відображення кожного елементу книги в електронній базі даних. Ретельний книгознавчий аналіз сприяє формуванню бібліографічного запису, який складається з декількох важливих блоків: бібліографічний опис, опис оправи,

опис книжкових знаків [Гуль О. М., 2015]. Бібліографічний опис – це основна частина бібліографічного запису, що містить інформацію про книгу. Вона включає заголовок книги, ім'я автора або редактора, відомості про видавництво (місце, назва, рік видання), обсяг, розмір, колірність, мову та інші характеристики. Опис оправи містить інформацію про матеріал, з якого виготовлена обкладинка книги, а також про її особливості та стан. Він може включати інформацію про матеріали (шкіра, тканина, папір), колір, стан зносу, наявність декоративних елементів (золоті тиснення, маркери, зображення) та інші деталі. Опис книжкових знаків відображає інформацію про всі книжкові знаки, марки власності й інші джерела провенієнції (екслібриси, суперекслібриси, печатки, наклейки, марки), їх місцезнаходження (форзац, нахзац, титул, сторінка) та стан.



**617-089**  
**С 56**  
**Современныя школы хирургии въ главнейшихъ государствахъ Европы : очерки клинической и оперативной хирургии.** - (Издание Главнаго Военно-Медицинскаго Управленія). - Назва в сучасному правописі : **Современные школы хирургии в главнейших государствах Европы.**  
**Кн. 1-я : Английскія и шотландскія школы /** сост. А. С. Тауберъ. - С.-Петербургъ : Тип. Якова Трея, Разъѣзжая, 51, 1889. - I-XX ; 662 с. : планы, рис., табл. ; I-XVII ; 24x16x2,8. - Назва в сучасному правописі : **Английские и шотландские школы.** - Библиогр. в конце глав. - Б. ц.  
Подвійний тит. арк.

**Примітки про особливості:**  
**Пр. 9004 :** Чисельні підкреслення в тексті, епіграф на тит. арк. Палітурка - мармуровий папір, картон (cardboard), коленкор, оригінал, стан задовільний (поношений); декор - золотав. кольору тиснення; форзац - бежевий папір; пагінація - перервана, зверху,  
**Пр. 9599 :** Подвійний тит. арк. Палітурка - мармуровий папір, картон (cardboard), коленкор, оригінал, стан задовільний (поношений); декор - тиснення, пітери на корінці; форзац - декоративний папір; пагінація - перервана, зверху,  
**Екслібрис:**  
**Пр.9004:** На форзаці штамп: Переплетная Б. М. Когонъ г. Ахтырка ;  
**Пр.9599:** На 1-м тит. арк. напис: Каменецкій лазареть; на 2-м тит. арк. штамп: Библиотека Ровненск. воен. госпиталя  
**Із колекції:** Бібліотека Рівненського військового госпітала  
\* Кам.-Под. м. в. лазарет

**УДК**  
617-089

MeSH-головна: 1.ХИРУРГИЧЕСКИЕ ОПЕРАЦИИ -- SURGICAL PROCEDURES, OPERATIVE (использование, методы, тенденции)  
2.ОБЩАЯ ХИРУРГИЯ -- GENERAL SURGERY (история, методы, тенденции)  
**Дод. точки доступу:**  
Тауберъ, А. С. (ордин. проф.)(сост.)  
Таубер А. С.  
Таубер, А. С. (д-р медицины , ордин. проф. Императорского Варшавского университета и хирург при Варшавском Уяздовском госпитале)про нього

Рисунок 3 – Бібліографічний запис видання  
в електронному каталозі Наукової бібліотеки ВНМУ

Отже, враховуючи все вищеописане, відбувається формування електронного каталогу рідкісних і цінних видань Наукової бібліотеки ВНМУ, яке включає заповнення різноаспектних полів, що відображають інформацію не про назву видання, а про кожен його примірник окремо. Прізвища авторів та назви видань подаються мовою оригіналу і в перекладі українською та іменуються як «Назва в сучасному правописі». Особливого дослідження кожної сторінки книги потребує поле «Примітки про особливості видання», куди вносяться відомості про маргінали, автографи, екслібриси, печатки, наклейки, марки та ін. Відомості про зовнішній вигляд видання включають опис усіх елементів книги (палітурка, коленкор, декор, форзац, корінець, пагінація тощо) та стан збереження видання (дефекти, стан добрий, задовільний (поношений), поганий (пошкоджений), дефектний;



блок задовільний; форзац відсутній). Є можливість відображати примітки про дії щодо збереження документа (палітурка – оригінал, картон; палітурка – реставрація, підробка; палітурка – переплетений заново). Обов'язково відображається належність видання до колекції.

Наукова обробка здійснюється відповідно до предметних рубрик інформаційно-пошукової системи MeSH Національної медичної бібліотеки США. З метою глибокого пошуку інформації фахівці формують додаткові точки доступу з різних аспектів дослідження. Зокрема, відображають прізвища всіх осіб, що зустрічаються в описі, та їх короткі професійні характеристики (Таубер, А. С. (д-р медицини, ордин. проф. Імператорського Варшавського університета и хирург при Варшавском Уяздовском госпитале)\про нього\.)

Фонд рідкісних книг і рукописів Наукової бібліотеки ВНМУ є джерелом постійного вивчення, змістовного дослідження та різнобічної популяризації серед різних категорій користувачів. Пошукова робота бібліотеки представлена електронними книжковими та персональними виставками, відеооглядами у тематичних циклах «Із фонду рідкісних видань» і «Книги-ювіляри». Рубрика «Колекції видатних медиків Вінниччини» розкриває історичну цінність 44 колекцій видань кінця ХІХ – початку ХХ ст., 17 з яких є краєзнавчого спрямування, оскільки належали науковцям ВНМУ та лікарям м. Вінниці. Власні напрацювання висвітлено у шести публікаціях у фахових і наукових виданнях та доповідях на всеукраїнських науково-практичних заходах. Зокрема, публікації за останні 3 роки охоплювали теми: «Історико-регіональне дослідження видань зі штампами бібліотек та маргінальними написами лікарів Подільської губернії» (2023), «Історія українських акушерських шкіл за книгами з фонду рідкісних видань Наукової бібліотеки ВНМУ ім. М. І. Пирогова» (2023), «Книжкові скарби: колекції сектору рідкісної книги та рукописів Наукової бібліотеки ВНМУ ім. М. І. Пирогова» (2022), «Сторінки історії Вінницької психоневрологічної лікарні в книжкових пам'ятках» (2022), «Книжкова спадщина науковців-медиків Вінниці у фондовому зібранні Наукової бібліотеки ВНМУ ім. М. І. Пирогова» (2021), «Історія розвитку хірургічної науки: на основі видань із фонду рідкісних видань та рукописів Наукової бібліотеки ВНМУ ім. М. І. Пирогова» (2021).

*Висновки.* Наукове дослідження рідкісних і цінних видань на предмет історіографії та книгознавства розкриває історичну спадщину медичної галузі, в тому числі її краєзнавчий аспект. З метою розширення знань з історії медицини напрацювання Наукової бібліотеки ВНМУ активно використовують науковці університету, студенти кафедри філософії та суспільних наук у започаткованому курсі «Історія України та української культури. Історико-культурна спадщина та традиції університету» та дослідники історії Вінницького краю. Результати наукового вивчення видань ХVІІІ–ХХ ст. демонструють вагомий роль бібліотеки у до-

слідженні книжкових фондів. Наразі бібліотечні пошуки тривають, багато не встановлених фактів потребують додаткових досліджень. Сподіваємось, що результати подальшої роботи будуть цікавими для науковців, істориків, книгознавців, краєзнавців, які досліджують історію книги та розвиток книжкової спадщини.

### *Список використаних посилань*

Гуль О. М. Провенієнції книжкового зібрання Леона Ідзіковського як джерело історико-книгознавчих досліджень. *Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства: матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф.* (10–11 верес. 2015 р., Львів). 2015. С. 342–349. URL: <https://ir.nmu.org.ua/jspui/bitstream/123456789/149129/1/342-349.pdf> (дата звернення: 20.03.2024).

Докторъ Траганудаки: оголошення. *Южный край*. 1897. 21 апрѣля (3-го Мая). С. 1. URL: <http://surl.li/ickwf> (дата звернення: 20.03.2024).

Ковальчук Г. І. Дослідження стародруків та рідкісних видань: з історії атрибуції книжкових пам'яток. *Український історичний журнал*. 2021. № 3. С. 148–156. URL: <http://surl.li/rsnjy> (дата звернення: 20.03.2024).

Ковальчук Г. І. Книжкові пам'ятки. *Українська бібліотечна енциклопедія: вебсайт*. URL: <http://surl.li/fkegu> (дата звернення: 20.03.2024). Ост. ред. ст. 12.11.2019.

Ковальчук Г. І. Рідкісні книги. *Українська бібліотечна енциклопедія: вебсайт*. URL: <http://surl.li/ofxqh> (дата звернення: 20.03.2024). Ост. ред. ст. 11.02.2020.

Мельник М. І. Історико-книгознавчі дослідження фонду бібліотеки з метою створення книжкових колекцій. *Бібліотечний форум: історія, теорія і практика*. 2023. № 2. С. 19. URL: <http://surl.li/rtkow> (дата звернення: 20.03.2024).

Нелипа Г. П. Атрибуція документа. *Українська бібліотечна енциклопедія: вебсайт*. URL: <http://surl.li/rsnkq> (дата звернення: 20.03.2024). Ост. ред. ст. 14.12.2020.

Осетрова Г. Аптеки й аптекарі Кам'янця. *Подольнин*. 2013. 27 груд. URL: <http://surl.li/huvhv> (дата звернення: 20.03.2024).

Про затвердження Порядку відбору рукописних книг, рідкісних і цінних видань до Державного реєстру національного культурного надбання: наказ М-ва культури України № 437 від 14.06.2016 р. *ZakonOnline: вебсайт*. URL: <http://surl.li/rsnjg> (дата звернення: 20.03.2024).

Соколов В. Визначення терміна «провенієнція» в книгознавстві в контексті досліджень відомостей про власницьку належність книги. *Вісник Книжкової палати*. 2014. № 10. С. 19–22. URL: <http://surl.li/rtmjh> (дата звернення: 20.03.2024).

Соколов В. Ю. Екслібрис. *Українська бібліотечна енциклопедія: вебсайт*. URL: <http://surl.li/hkrmb> (дата звернення: 20.03.2024). Ост. ред. ст. 14.03.2017.

Соколов В. Ю. Провенієнція. *Українська бібліотечна енциклопедія: вебсайт*. URL: <http://surl.li/hkrku> (дата звернення: 20.03.2024). Ост. ред. ст. 12.11.2019.

Соколов В. Ю. Суперекслібрис. *Українська бібліотечна енциклопедія: вебсайт*. URL: <http://surl.li/hkrmn> (дата звернення: 20.03.2024). Ост. ред. ст. 11.08.2020

## References

Hul, O. M. (2015). Provenientsii knyzhkovoho zibrannia Leona Idzykovskoho yak dzherelo istoryko-knyhozhnavchykh doslidzhen [Provenance of Leon Idzykovsky's book collection as a Source of historical and bibliological research]. *Modern problems of library activity in the conditions of the information society: materials of the VI International scientific and practical conference*, 2015 r. (veresenj 10–11. Ljviv [v Ukraini]) (s. 342–349). Retrieved from <https://ir.nmu.org.ua/jspui/bitstream/123456789/149129/1/342-349.pdf> [in Ukrainian].

Doktor Traganudaki: oholoshennia [Doctor Trahanudaki: announcement]. (1897, April' 21 (Maj 3-go)). *Juzhnyj kraj*. S. 1. Retrieved from <http://surl.li/ickwf> [in Russian].

Kovalchuk, G. I. (2021). Doslidzhennia starodrukiv ta ridkisykh vydan: z istorii atrybutsii knyzhkovykh pamiatok [Research of old prints and rare editions: from the history of attribution of book monuments]. *Ukrainian Historical Journal*, 3, 148–156. Retrieved from <http://surl.li/rsnjy> [in Ukrainian].

Kovalchuk, G. I. (2019, Zhovten 12). Knyzhkovi pamiatky [Book monuments]. *Ukrainian Library Encyclopedia*. Retrieved from: <http://surl.li/fkegu> [in Ukrainian].

Kovalchuk, G. I. (2020, Liutyi 11). Ridkisni knyhy [Rare books]. *Ukrainian Library Encyclopedia*. Retrieved from <http://surl.li/ofxqh> [in Ukrainian].

Melnyk, M. I. (2023). Istoryko-knyhozhnavchi doslidzhennia fondu biblioteky z metoiu stvorennia knyzhkovykh kolektsii [Historical and bibliographic research of the library fund with the aim of creating book collections]. *Library Forum: History, Theory and Practice*, 2, 19. Retrieved from: <http://surl.li/rtkow> [in Ukrainian].

Nelypa, G. P. (2020, Hruden 14). Atrybutsiia dokumenta [Document attribution]. *Ukrainian Library Encyclopedia*. Retrieved from <http://surl.li/rsnkq> [in Ukrainian].

Osetrova, G. (2013, Hruden 27). Apteky i aptekari Kamiantsia [Pharmacies and pharmacists of Kamianets]. *Podolyanyn*. Retrieved from <http://surl.li/huvhv> [in Ukrainian].

Pro zatverdzhennia Poriadku vidboru rukopysnykh knih, ridkisykh i tsinnykh vydan do Derzhavnoho reiestru natsionalnoho kulturnoho nadbannia [On approving the order of selecting handwritten books, rare and valuable publications for the state register of national cultural heritage]: nakaz M-va kuljтуры Ukrainy vid 14.06.2016 r. № 437. *ZakonOnline*. Retrieved from <http://surl.li/rsnjg> [in Ukrainian].

Sokolov, V. (2014). nachennia termina «provenientsiia» v knyhozhnavstvi v konteksti doslidzhen vidomostei pro vlasnytsku nalezhnist knyhy [Definition of the term «provenance» in bibliography in the context of research on information about book ownership]. *Bulletin of the Book Chamber*, 10, 19–22. Retrieved from <http://surl.li/rtmjh> [in Ukrainian].

Sokolov, V. Yu. (2017, Berezen 14). Ekslibrys [Ex libris]. *Ukrainian Library Encyclopedia*. Retrieved from <http://surl.li/hkrmb> [in Ukrainian].

Sokolov, V. Yu. (2019, Lystopad 12). Provenientsiia [Provenance]. *Ukrainian Library Encyclopedia*. Retrieved from <http://surl.li/hkrku> [in Ukrainian].

Sokolov, V. Yu. (2020, Serpen 11). Superekslibrys [Superexlibris]. *Ukrainian Library Encyclopedia*. Retrieved from <http://surl.li/hkrmn> [in Ukrainian].